

PATHOSUL ÎN DISCURSUL POLITIC. DECLARAȚIA POLITICĂ

MIHAELA RADU
Universitatea din București

1. Preliminarii

În discursurile politice ethosul, pathosul și logosul se întrepătrund, însă sunt utilizate în proporții diferite. Pondere diferită a acestora depinde de cel care adresează discursul, de momentul ales și de auditoriu.

În această lucrare, vom avea ca obiectiv identificarea din perspectivă discursivă a unor modalități de realizare a pathosului în declarația politică nr. 1893/a din 06.04.2011 adresată în scris de Ecaterina Andronescu (E. A.), Senator PSD, în Parlamentul României. Pentru realizarea acestui obiectiv, vom avea ca suport teoretic cele șase principii propuse de Friedrich Ungerer (1997)¹: principiul proximității, principiul homocentric, principiul rangului și al numărului, principiul evaluării emoționale, principiul intensității prezentării și principiul conținutului emoțional. Acestea fac referire la întregul discurs, putând fi actualizate în text prin diverse modalități. Vom încerca, de asemenea, să identificăm toposurile propuse de Christian Plantin (1998): categoriile de persoane afectate (dacă în discursuri, se vorbește despre anumite categorii de oameni, impactul emoțional va fi mai mare), intensitatea (impactul emoțional este mai mare, dacă numărul victimelor este mai mare), cauzele unei situații, consecințele, dar și controlul și distanța existente în prezentarea unei situații etc.

Ne propunem să identificăm modul de actualizare discursivă a celor două tipuri de emoție: emoție explicită și emoție implicită.

Emoția explicită va fi analizată ținând seama de termenii afectivi utilizați de actorul politic. Acești termeni vor fi clasificați în funcție de trei criterii: contextele în care apar – pe baza cărora putem distinge între emoții retrospective / emoții anticipative (Gordon 1987) –, polaritate și criteriul morfologic.

Atât emoția implicită, cât și emoția explicită vor fi analizate din perspectivă discursivă. Pentru a evidenția emoția implicită în declarația politică a Ecaterinei Andronescu, vom

¹ Principiul proximității este realizat prin diverse strategii lingvistice (utilizarea timpului prezent, utilizarea termenilor de rudenie, determinanți, dar și contrastul noi – ei. Principiul animării sau principiul homocentric este realizat prin utilizarea în discurs a vocabularului dezastrului. Principiul rangului și al numărului are o strânsă legătură cu valorile și interesele sociale. Principiul evaluării emoționale este realizat prin utilizarea anumitor adjective, adverbe și chiar interjecții. Prin utilizarea acestora se face distincția între evaluarea negativă și cea pozitivă. Principiul intensității prezentării este realizat prin utilizarea metaforelor, a detaliilor drastice. Principiul conținutului emoțional poate fi realizat doar prin decodarea, de către individ a informațiilor primite, pe baza cunoștințelor și emoțiilor pe care le are cu privire la acea informație sau cu privire la o informație asemănătoare.

încerca să identificăm anumite cuvinte, care nu sunt termeni afectivi, dar care pot declanșa anumite stări afective, dar și anumite situații care pot induce auditorului diverse stări afective.

În funcție de modalitățile utilizate de E. A. pentru a realiza pathosul, vom face trimitere la anumite aspecte din teoriile propuse de cercetătorii menționați mai sus.

2. Emoția explicită

Ecaterina Andronescu utilizează un număr foarte redus de termeni afectivi: *dispreț*, *consternată*, *nepăsători* și *speranță*. Aceasta folosește și alți termeni care pot avea o anumită legătură cu sfera afectivității prin faptul că desemnează principii morale, atitudini sau anumite funcții psihice: *ambiiție*, *voință*. Cuvintele menționate pot fi încadrate, din punct de vedere morfologic, în clasa substantivelor, respectiv în clasa adjectivelor. Doar conceptul de *speranță* îl regăsim în discurs actualizat printr-o formă verbală:

(1) ...care **sperau** să depășească toate problemele generate de o criză...

După trăsătura polaritate, termenii afectivi propriu-ziși sunt clasificați astfel: *dispreț*, *consternată*, *nepăsători* sunt termeni negativi, iar *speranță* este un termen pozitiv.

În această declarație, chiar și termeni care au semnificație pozitivă, sunt utilizați cu sens negativ, în unele cazuri, sensul negativ al termenilor fiind actualizat prin ironie. Toți acești termeni sunt utilizați pentru a face referire la activitatea guvernului și pentru a determina formarea unor opinii negative cu privire la măsurile adoptate de acesta.

- (2) Într-un **dispreț** suveran față de intimitatea actului medical și a griii pentru starea pacientului...
- (3) Sunt de-a dreptul **consternată** de amplexarea pe care a luat-o în ultimul timp o nouă măsură a Guvernului.
- (4) Nu putem rămâne **nepăsători** față de această politică dezastruoasă.
- (5) Este de-a dreptul preocupantă **ambiiția** guvernanților de a-și duce planurile dezastruoase până la capăt.
- (6) **Voința** de fier a Guvernului este însă implacabilă și demnă de cauze mai nobile...

Conform teoriei lui Robert M. Gordon (1987), termeni ca *dispreț*, *consternată*, *nepăsători* sunt termeni retrospectivi prin faptul că fac referire la o stare deja actualizată, iar termenul *speranță* este anticipativ prin faptul că face referire la viitor.

3. Emoția implicită

Emoția implicită este realizată atât în discursul Ecaterinei Andronescu, cât și în alte tipuri de discurs politic prin utilizarea anumitor termeni, dar și prin evocarea unor situații care pot declanșa stări afective auditorului. Această utilizare ține de realizarea pathosului, având funcție persuasivă. În această declarație politică, prin temele prezentate sunt aduse în discuție anumite domenii de interes general, valabile indiferent de diferențele de cultură sau naționalitate: sănătatea, educația, anumite categorii sociale. Categoriile sociale menționate au fost alese în funcție de două criterii: vârstă (copii, bătrâni) și profesie (medici, farmaciști etc.).

În funcție de aceste teme, Ecaterina Andronescu selectează anumite expresii, anumiți termeni și chiar situații prin care pot fi declanșate anumite stări afective. Vom analiza aceste

mijloace de realizare a pathosului, făcând trimitere la teoriile propuse de Friedrich Ungerer (1997), respectiv Christian Plantin (1998).

3.1. *Situații ce pot declanșa stări afective*

Impactul emoțional este realizat încă din titlul acestei declarații, pentru că se prezintă un fapt (situația din sănătate) ce poate afecta pe fiecare cetățean în parte. Așa cum afirmă Christian Plantin, impactul emoțional diferă de la o persoană la alta pentru că „reacția emoțională” este o „problemă individuală”¹ (Plantin 1998: 632). Avându-se în vedere gradul mare de sensibilitate față de această temă, impactul emoțional este ridicat, iar influența exercitată este mai mare. De asemenea, tot în titlu apare și acuzația adusă actualului guvern („ineficiența Guvernului”), acuzație ce reprezintă cauza situației aduse în discuție:

(7) *Ineficiența Guvernului aruncă în stradă bolnavii din spitale.*

În contrast cu negativismul adus în prim-plan de titlu este mottoul. Aceasta este ideea care sintetizează întregul discurs, punându-se accent pe lucrul cel mai important pentru fiecare persoană, dar și pe faptul că, deși este important, există o situație de criză:

(8) *„Sănătatea e comoara cea mai prețioasă și cel mai ușor de pierdut, și cu toate acestea este și cel mai prost păzită” – Emile Augier.*

Din titlu și din motto este indusă ideea că există un lucru de o importanță majoră pentru orice persoană („sănătatea e comoara cea mai prețioasă”), există o situație de criză („este cel mai prost păzită”), există o cauză („ineficiența Guvernului”) și există un vinovat („actualul Guvern”).

Avându-se în vedere faptul că tema este foarte bine fixată prin titlu și motto, actorul politic își începe declarația prin a se adresa direct celor care citesc, în cazul acesta, ceilalți senatori: „Stimați colegi,...”. Ecaterina Andronescu își încheie discursul printr-un apel la acțiune.

(9) *Nu putem rămâne nepăsători față de această politică dezastruoasă pentru că vom suporta cu toții consecințele ei și ne putem trezi peste noapte chiar și cu o nouă naționalizare sau cu un alt proiect megaloman și distructiv pe care l-ar mai putea imagina un guvern în panica de a-și ști zilele numărate.*

Aceasta își începe discursul prin a spune care este reacția ei afectivă în legătură cu măsura adoptată de Guvern:

(10) *Sunt de-a dreptul consternată de amploarea pe care a luat-o în ultimul timp o nouă măsură a Guvernului.*

În primul paragraf, este prezentată o situație, care, deși pare a fi bună, devine, în contextul altor situații negative, un lucru foarte rău pentru cetățenii României. Astfel, înființarea unor cămine pentru bătrâni devine un lucru rău, avându-se în vedere că, pentru realizarea acestui scop, sunt desființate multe spitale. Invocarea acestor situații grave, corelată

¹ „Emotional reaction... it's an individual matter.”

cu utilizarea unor termeni ce fac parte din vocabularul dezastrului declanșează stări afective, având un impact emoțional puternic pentru receptori. Avându-se în vedere că pathosul se regăsește încă din primul paragraf și chiar din titlu și motto, politicianul reușește să capteze atenția celor care citește declarația:

- (11) *[...] aceea de desființare a unor spitale și de transformare a acestora în cămine pentru bătrâni, măsură care, alături de desființarea multor școli din mediul rural vine să completeze un tablou sumbru, apocaliptic așa spune, născut din neputința de a guverna.*

De asemenea, este adusă în atenția publicului și cauza acestor situații de criză: „neputința de a guverna”. Pe parcursul întregului discurs sunt aduse acuzații la adresa guvernului de atunci, guvernul Boc. Acesta este considerat a fi principalul vinovat pentru problemele poporului român.

- (12) *Este de-a dreptul preocupantă ambiția guvernanților de a-și aduce planurile dezastruoase până la capăt.*
(13) *Guvernul perseverează în greșeală.*
(14) *teroarea surghiunului impus de ministrul Sănătății...*

În contrast cu acțiunea guvernului, autoarea declarației se referă la câteva soluții salvatoare, soluții diferite de măsurile luate de cei ce sunt la putere. Astfel, apare „contrastul noi – ei” (Ungerer 1997: 314) prin care se manifestă principiul proximității (*ibidem*).

- (15) *Tot din raportul OMS aflăm că o soluție salvatoare ar putea-o reprezenta...*

O altă strategie de realizare a pathosului este aceea de a discuta despre anumite categorii sociale (Plantin 1998). Ecaterina Andronescu prezintă situațiile grave prin care trec bătrânii, bolnavii și copiii. Referirea la aceste categorii, care necesită protecție, declanșează stări afective fiecărei persoane în parte. Experiențele prin care aceștia trec sunt consecințele măsurilor luate de Guvern (în acest caz, adversarul politic). Ecaterina Andronescu descrie experiența fiecărei categorii amintite prin utilizarea unor termeni, care, la rândul lor, pot declanșa stări afective. De asemenea, prezintă și experiența tristă a adulților care ar fi trebuit să constituie un sprijin la bătrânețe pentru părinții lor, dar care nu pot face acest lucru pentru că sunt plecați din țară:

- (16) a. *Bolnavii fiind efectiv scoși în stradă, cu perfuzii, cu bandaje, cu incubatoare pentru nou-născuți.*
b. *Vorbim despre oameni în vârstă, despre locuitori din mediul rural care aveau măcar confortul psihologic de a-și și sănătatea protejată.*
c. *Vorbim despre bătrânii nimănui, în ultimă instanță, la rândul lor victime ale neputinței statului de a li se permite măcar să îmbătrânească lângă copiii lor, copii împrăștiați de lipsurile cotidiene prin toate colțurile lumii în căutarea unui loc de muncă.*

Pe lângă cele trei categorii prezentate mai sus, în acest discurs, sunt menționate și alte categorii sociale afectate de măsurile guvernului: medicii și farmaciștii. Impactul emoțional

este limitat la anumite persoane, pentru persoanele care, fie sunt medici sau farmaciști, fie au pe cineva în familie sau printre cunoscuți cu această meserie. În acest caz, gradul de generalitate este mai scăzut pentru că mesajul discursului este adresat unor categorii mai restrânse. O altă categorie amintită este cea a „pacienților”. În această categorie sunt încadrați toți cetățenii României. Prin această adresare generală, actorul politic își extinde aria de referință asupra tuturor celor care citesc discursul pentru că fiecare persoană poate ajunge, la un moment dat în viață, în situația de a fi pacient în spitalele din România.

- (17) a. *Sute de medici care nu au luat încă drumul exilului în țări cu alte criterii de evaluare a performanței lor, vor suporta și ei teroarea surghiunului impus de ministrul Sănătății.*
- b. *Printre principalii păgubiți sunt și farmaciștii care se văd amenințați cu insolvența.*
- c. *După cum bine știți, consecințele acestui proiect sunt ample și dramatice și pacienții vor fi primii care vor suferi.*

În acest discurs, pathosul poate fi realizat chiar prin exploatarea logosului, prin utilizarea unor date concrete cu privire la situația actuală a sistemului medical. Prezentarea acestor date în contextul desființării spitalelor poate conduce la declanșarea unor stări afective profunde în rândul celor care sunt direct vizați (toți cetățenii țării pot fi direct afectați, avându-se în vedere faptul că fiecare persoană are nevoie de îngrijiri medicale și de un sistem medical sigur). Prin această falsă argumentare logică se urmărește realizarea pathosului. De asemenea, principiul intensității este actualizat în discurs prin prezența cifrelor, a datelor concrete utilizate cu scopul de a intensifica impactul emoțional. Pe fondul acestor probleme, sunt prezentate și altele care au menirea de a accentua rolul factorului care definește situația descrisă: corupția.

- (18) a. *Este adevărat, sistemul sanitar românesc se confruntă de mulți ani cu probleme grave legate în primul rând de subfinanțarea cronică, culminând cu un buget „anemic” de doar 230 de euro pe cap de locuitor în 2011 pentru sănătate, față de 275 de euro în 2010, adică mai puțin chiar de o zecime din cât alocă statele din vestul Europei.*
- b. *Aflăm dintr-un raport al OMS că există chiar și interese oculte care determină scurgerea a 10% - 25% din banii alocați sănătății, anual, spre diverse buzunare, din cauza corupției instalate în zona de achiziție a medicamentelor și a echipamentelor medicale, iar la nivel mondial aceste sume sunt estimate drept fabuloase.*

3.2. Termeni ce pot declanșa stări afective

E. A. utilizează termeni din diverse domenii pentru a accentua gravitatea situației discutate, dar și pentru a crea un impact emoțional în rândul celor care au acces la discurs.

Termenii ce pot declanșa anumite stări afective și care se regăsesc în acest discurs sunt: *amenințați, apocaliptic, bandaj, bolnavi, consecințe, criză, dezastruos, incubatoare, insolvență, maladie, neputință, pacient, păgubiți, perfuzii, probleme, sărăcie, sumbru, surghiun, șoc, teroare, victime*. Menționăm faptul că acești termeni sunt utilizați în diverse contexte sau în construcția anumitor figuri retorice. Din acest motiv, sensurile acestora nu sunt comentate în această secțiune. De asemenea, specificăm faptul că diversele clasificări ce

vor fi realizate nu sunt exhaustive, ci se încearcă doar o încadrare a acestor termeni în domenii largi pentru a putea fi identificate conexiunile utilizate de actorul politic în realizarea scopului propus (convingerea cititorului de adevărul și necesitatea ideilor transmise).

Acești termeni pot fi clasificați astfel:

- termeni din domeniul economic: *criză, insolvență, păgubiți, sărăcie*;
- termeni din domeniul medical: *bandaj, bolnavi, incubatoare, maladie, neputință, pacient, perfuzii, șoc*;
- termeni din domeniul conflictului: *amenințați, surghiun, teroare, victime*;
- termeni din domeniul religios: *apocaliptic*;
- alți termeni: *consecințe, dezastruos*.

După criteriul morfologic, aceștia pot fi clasificați astfel:

- substantive: *bandaj, bolnavi, consecințe, criză, insolvență, maladie, neputință, pacient, perfuzii, probleme, sărăcie, surghiun, șoc, teroare, victime*;
- adjective: *amenințați, apocaliptic, dezastruos, păgubiți, sumbru*.

Avându-se în vedere această clasificare, putem observa faptul că discursul este unul descriptiv, ceea ce conduce spre declanșarea anumitor trăiri afective în rândul auditoriului.

Din perspectiva trăsăturii polaritate, acești termeni intră în categoria termenilor negativi. Conform teoriei lui Friedrich Ungerer (1997) toate aceste categorii de termeni pot fi încadrate în vocabularul dezastrului. De asemenea, „principiul animării sau principiul homocentric” (Ungerer 1997: 315) este actualizat în discurs prin utilizarea unor termeni care aparțin vocabularului dezastrului. Autorul afirmă faptul că, prin utilizarea unui lexic de acest gen, impactul emoțional asupra auditoriului este mai mare.

Principiul evaluării emoționale este actualizat în discurs prin utilizarea unor adjective evaluative (acestea fac parte din vocabularul dezastrului). Acestea sunt utilizate pentru a conferi o evaluare negativă tuturor măsurilor adoptate de guvern, dar și pentru a prezenta și susține poziția contrară față de această problematică.

- (19) *consecințele acestui proiect sunt **ample și dramatice***
- (20) *un tablou **sumbru, apocaliptic***
- (21) *planurile **dezastruoase***
- (22) *aspect **atât de dramatic**.*

Ponderea substantivelor este mult mai mare decât cea a adjectivelor, iar verbele nu sunt utilizate în vocabularul dezastrului în acest discurs, ceea ce denotă faptul că discursul este unul descriptiv, și nu unul dinamic.

De asemenea, Ecaterina Andronescu utilizează anumite expresii din limba vorbită pentru a caracteriza guvernul și măsurile luate de acesta. Autoarea declarației folosește aceste expresii pentru a capta atenția celor care citesc discursul prin familiaritate.

- (23) *Ne putem trezi peste noapte chiar și cu o nouă naționalizare sau cu un alt proiect megaloman și distructiv pe care l-ar mai putea imagina un guvern în panica **de a-și ști zilele numărate**.*
- (24) *De la comasarea școlilor, până la **punerea pe butuci a farmaciilor...**”.*

3.3. Figuri retorice

Alte principii de realizare a pathosului, conform teoriei lui Ungerer (1997), sunt „principiul intensității prezentării”, dar și „principiul evaluării emoționale”. Aceste două

principii sunt realizate prin utilizarea metaforelor și a detaliilor drastice, dar și prin folosirea interjecțiilor, adverbilor și adjectivelor, care pot duce la evaluări pozitive sau negative.

În această declarație sunt utilizate anumite figuri retorice. Cele care se regăsesc frecvent sunt metafora și ironia. Ecaterina Andronescu folosește în mod metaforic anumiți termeni medicali pentru a caracteriza starea gravă în care se află sistemul de sănătate românesc. Aceștia corespund temei discursului, fiind cunoscuți de aproape orice persoana, astfel încât utilizarea lor conferă discursului o notă de familiaritate. Aceasta este tot o strategie de realizare a pathosului.

- (25) *Este adevărat, sistemul sanitar românesc se confruntă de mulți ani cu probleme grave legate în primul rând de **subfinanțarea cronică**, culminând cu un buget „anemic”.*
- (26) [Acutizarea] *sărăciei devenită **maladie incurabilă**.*

O altă figură retorică utilizată este ironia. Aceasta se regăsește în ultima parte a discursului, în partea de concluzii. Ironia este folosită ca o modalitate de atac la adresa adversarului politic. De asemenea, prin ironie se induce ideea că guvernul este vinovat pentru starea actuală a sistemului medical, dar și a sistemului de învățământ.

- (27) *Voința de fier a Guvernului este însă implacabilă și demnă de cauze mai nobile. De la comasarea școlilor, până la punerea pe butuci a farmaciilor, și la desființarea spitalelor nu a mai fost decât un pas.*

Analogia este unul dintre toposurile propuse de Christian Plantin (1998). Aceasta este un alt procedeu de realizare a pathosului într-un discurs, pe care îl regăsim și în declarația lui E. A. Omul politic face o analogie cu un eveniment din trecut, un eveniment care, probabil, este încă foarte important în memoria celor care au acces la discurs. De asemenea, ea aduce în discuție o altă instituție foarte importantă pentru cetățeni: biserica. Prin referirea la aceste instituții (școli, spitale, biserică), pathosul este realizat prin simplul fapt că acestea sunt atacate prin adoptarea unor măsuri de către guvern (desființarea spitalelor, comasarea școlilor, etc.) și, deci, cetățeanul se vede atacat în propria lui existență. Astfel, scopul celei care adresează discursul, de a ataca sau de a acuza adversarul politic, este atins prin utilizarea acestor strategii.

- (28) *Așa cum, în urmă cu un sfert de secol, conducătorul unic muta bisericile într-o singură zi, așa și azi, Guvernul Boc, mută sau șterge de pe harta orașelor și satelor spitalele, într-o atitudine de dictat politic cu toate „ingredientele” unui atentat la viața și siguranța cetățenilor acestei țări.*

4. Concluzii

În declarația politică nr. 1893/a din 06.04.2011 depusă de Senatorul PSD, Ecaterina Andronescu, se regăsește un număr important de strategii de realizare a pathosului.

Pathosul poate fi identificat atât prin prezența emoției explicite, cât și prin prezența emoției implicite. Procentajul în care cele două tipuri de emoție se regăsesc în discurs este diferit. Astfel emoția explicită este mai puțin reprezentată, în timp ce emoția implicită are o

pondere dominantă (aproape fiecare paragraf conține termeni și situații ce pot declanșa stări afective).

Emoția explicită este realizată printr-un număr redus de termeni afectivi, în timp ce emoția implicită este realizată prin invocarea unor situații și printr-un număr mare de termeni și figuri retorice ce pot declanșa stări afective. Dintre figurile retorice folosite, amintim metafora și ironia. Toate aceste elemente sunt utilizate pentru a declanșa un impact emoțional profund.

În exprimarea pathosului putem recunoaște actualizarea principiilor discursive formulate de Friedrich Ungerer (1997), dar și prin anumite toposuri, conform teoriei lui Christian Plantin (1998). Pe baza lor se poate identifica și delimita pathosul de celelalte componente retorice (ethosul și logosul).

De asemenea, pathosul este realizat prin alegerea temei discursului: sistemul medical din România și desființarea spitalelor. Această problemă, cea a desființării spitalelor, este corelată cu alte probleme de interes major, comasarea unor școli, farmacii care intră în insolvență și, în ultimă instanță, corupția. Impactul emoțional declanșat de prezentarea situației acestor instituții, cumulat cu prezentarea situației unor categorii sociale ca bătrânii, copiii, bolnavii, medicii, farmaciștii, produc efecte emoționale profunde.

BIBLIOGRAFIE

- Gordon, M. Robert, 1987, *The Structure of Emotions. Investigations in Cognitive Philosophy*, Cambridge, University Press.
- Plantin, Christian, 1998, „Arguing emotions”, în van Eemeren F. et. al. (ed.), *Proceedings of the Fourth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation*, p. 631–638.
- Stoica, Gabriela, 2012, *Afect și afectivitate. Conceptualizare și lexicalizare în româna veche*, București, Editura Universității din București.
- Ungerer, Friedrich, 1997, „Emotions and emotional language in English and German news stories”, în Niemeier, Susanne, René Dirven (ed.), *The language of emotions. Conceptualization, expression and theoretical foundation*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins, p. 307–328.

THE PATHOS IN THE POLITICAL DISCOURSE. THE POLITICAL STATEMENT

(Abstract)

The present article identifies the methods through which pathos is realized in a political discourse. We analyzed a Romanian political statement delivered in the Parliament. In this study, two types of emotion are identified according to the Friedrich Ungerer's classification (Ungerer 1997): descriptive emotion and invoked emotion.